

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî
Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet Kartal

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî

Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Yayına Hazırlayan
Ahmet Kartal

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizampaj
Çelebi Şenel

1. Baskı, 2014 İstanbul

Baskı Cilt

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15
Topkapı/İSTANBUL

Sertifika No: 19492

Yapım
DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
Bab-ı Ali Yokuşu, Cemal Nadir Sk. B.Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19

Yrd. Doç. Dr. Adil ŞEN

1963 Gümüşhane Kelkit/Köse doğumlu. İlk ve ortaokulu Köse'de, lise öğrenimini Gümüşhane İmam Hatip Lisesi'nde, yükseköğrenimini Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. Yüksek lisans ve doktora öğrenimini Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı'nda tamamladı. 1986 yılında başladığı öğretmenlik görevini, 2009 yılına kadar değişik illerde ve okullarda öğretmen ve idareci olarak sürdürdü. 2009 yılında Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Halen bu görevini sürdürmektedir. Tarih, kültür ve medeni-yetimizle ilgili yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

İmâm Mâturîdî ve Çevresi

İslamiyet geldiği günden itibaren insanlık için hidayet rehberi olmuştur. Başlangıçtaki yirmi üç yıllık Hz. Peygamber döneminde Arabistan yarımadası İslamiyeti kolaylıkla benimsemişti. Hz. Peygamberi takip eden Hulefa-i Raşidin döneminde de İslami fetihler hız kesmeden devam etmiştir. Bilhassa Hz. Ömer döneminde İslam orduları Mısır, Suriye ve İran topraklarında peşpeşe zaferler kazanmışlar, beldeler, ülkeler feth etmişler, İran cephesinde Horasan'ın ele geçmesiyle Maverünnehr bölgesine komşu olmuşlardı. Bu bölge ana hatlarıyla Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasında kalan önemli şehirlerin bulunduğu Türk yerleşim coğrafyasıdır.¹

Maveraünnehr bölgesi, İran'ın aksine zorlu bir süreç sonunda İslam hâkimiyetini kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu bölgenin en mühim şehirlerinden ve konumuzu ilgilendiren Semerkant'ın fethi ve İslamlaşması şu safhalardan geçmiştir. Emevîler'in Horasan valisi Saîd b. Osman 56 (676) yılında Semerkant üzerine bir sefer düzenledi. Semerkant Kralı Tarhûn'un

müslümanlara vergi ödemeyi ve rehinelere vermeyi kabul etmesi karşılığında barış yapıldı. Kuşatma sırasında şehid düşenler arasında Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın oğlu Kusem'in de bulunduğu rivayet edilir. Nitekim Semerkant'ta Kusem'e ait olduğuna inanılan bir mezar bulunmaktadır. Tarhûn'un anlaşmayı bozması üzerine itaatten ayrılan Semerkant 61'de (680) Selm b. Ziyâd tarafından ikinci defa fethedildi. Bununla birlikte Emevîler, Semerkant ve Soğd hâkimiyetini sağlamakta zorlandılar. II. Göktürk Devleti Kağanı Kapağan gönderdiği ordularla Semerkant ve çevresini kendine bağladı (701). Ancak bu uzun sürmedi ve Semerkant Emevîler'in Horasan valisi Kuteybe b. Müslim tarafından altı yıl süren şiddetli ve kanlı savaşların ardından kesin biçimde fethedildi (93/711). Kuteybe yaptığı anlaşma ile Semerkantlıları vergiye bağlayarak şehirde bir cami inşa ettirmiştir. Şehir dışındaki Ferenkes'te ikamete mecbur ettiği Gürek'i yerli halkın temsilcisi olarak görevinde bırakırken arkadaşlarından birini Semerkant valiliğine tayin ederek onun emrine verdiği askerî birliği şehre yerleştirmişti. Bundan sonra Semerkant, Mâverâünnehir'deki diğer bölgelerin fethinde önemli bir üs halinde kullanılmıştır.² Diğer önemli şehirlerden Buhara'nın fethi de buna benzer bir süreç geçirmiştir.³ Bölgenin İslamlaşması da sancılı bir çizgi izlemiştir. Emevi idaresinin zorlama ve istila görüntüsü bölgenin İslamiyeti kabüle direnç göstermelerine sebep olmuştur. Abbasi idaresi ile bu durum yumuşamış ve Arap ırkının dışında kalan en büyük unsuru Türklerden oluşan kitlelerin İslam dinine giriş seyri hızlanmıştır. Semerkant nüfus yapısı itibarıyla içinde İran asıllı acem ve ticaretle uğraşan Soğdların da yaşadığı çoğunluğu Türklerden oluşan bir yerleşim merkezidir.⁴ İslam idaresine girdikten sonra şehirde imar faaliyetleri yapılmış ilim, kültür ve ticaret yönünden bölgenin en önemli merkezlerinden biri olmuştur.

Sâmâniler döneminde (279-389/892-999), bir süre başkent olan Semerkant'ta çok sayıda büyük âlim yetişmiştir. Necmeddin en-Nesefî, '*el-Ğand fi zikri ulemâ-i Semerkand*' isimli eserinde 1000'den fazla Semerkantlı âlimi tanıtmıştır. Adını doğup büyüdüğü Semerkant'ın Mâturid mahallesinden alan İmâm Mâturidî bunların başında gelmektedir. Dolayısıyla İmâm Mâturidî canlı bir ilim ve fikir çevresi içinde yetişmiş bu sayede kendi ilmi ve fikri çalışmalarını aktaracak uygun bir vasatı da hazır bulmuştur, diyebiliriz.

Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturidî es-Semerkandî, Abbâsîlerin merkezi

idarelerinin zayıfladığı devrede siyasi yönden hilafete bağlı müstakil devletlerden Sâmânîlerin, Mâverâünnehr bölgesine hakim oldukları zaman diliminde yaşamıştır. İslâmiyetin Mâverâünnehr ve Türkistan beldelerinde yayılmasında ve Karahanlılar'ın Müslüman olmasında Sâmânîlerin büyük hizmetleri olmuştur. Devletin en güçlü zamanı II. Nasr b. Ahmed (301-331/913-943) devridir. İmâm Mâturidî'nin ilmi çalışmalarını yaptığı dönem, ağırlıklı olarak II. Nasr b. Ahmed'in hükümdarlığı sırasına denk gelmektedir. Siyasi yapı olarak böyle bir çevre içinde hayat sürdürmüştür.

İmâm Mâturidî'nin hayatı, görüşleri, eserleri, öğrencileri ve çağdaşları ile bilgi verdiği bilinen ilk kaynak Ebû'l-Muîn en-Nesefî'nin '*Tabsîratu'l-Edille*'sidir.⁵ Sonradan gelen eserlerin verdiği bilgiler, bilinenlere çok fazla bir şey katmamaktadır ve birbirinin tekrarı mahiyetindedir. Bu bilgileri yeterli görmek mümkün değildir.⁶ İslam âleminde Ehl-i Sünnet akidesi müdafilerinden muasırı olan Mısırlı Tahavi (321/933) ve Iraklı Ebû'l-Hasen el-Eş'ari (324/936) kadar tanınmamıştır.

İmâm Mâturidî, bugün Özbekistan sınırları içinde kalan Semerkant şehrinin Mâturid köyünde tahminen 238/852 yılında doğmuş, yine aynı şehirde 333/944 tarihinde vefat etmiş, Semerkant ulemasının defnedildiği Çakerdize mezarlığında toprağa verilmiştir. Sovyet yönetimi sırasında tahrip edilerek satılan bu mezarlığın aslına uygun bir şekilde ıslahı halen devam etmektedir. İmâm Mâturidî'ye ait kabir ise türbe şeklinde yeniden yapılarak, ziyarete açılmıştır.

İmâm Mâturidî, takibçileri tarafından değişik unvanlarla anılmıştır. Meşhur olanları; İmâmü'l-Hüdâ/Hidayet önderi, âlemü'l-hüdâ/hidayet sancağı, imâmü'l-mütekellimîn/kelamcılarının imamı, reîsi ehl-i sünne/ehl-i sünnetin öncüsü, musahhihi akâidü'l-müslimîn/Müslümanların inancını tashih eden'dir. Dine hizmetinden dolayı 'Ebu Mansur' künyesi ile anılmıştır.⁷

İmâm Mâturidî ile ilgili çalışma yapanların büyük bir kısmı O'nun Türk asıllı olduğu noktasında kanaat belirtmişlerdir.⁸ Ailesi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Babası, dedesi ve kız tarafından bazı torunları bilinmektedir. Tarihi kişiliği ile menkıbevi hayatı çoğu zaman birbiri ile karıştırılmış bir şekilde bize kadar ulaşmış bulunmaktadır. İmâm Mâturidî, ikbal endişesiyle zamanının sultanına yakınlık göstermemiş, bu şekilde davranmayan alimleri açıkça tenkit etmiş, sade bir hayat sürdürmüş, ömrünü ilmi faaliyetlerin içinde geçirmiştir.

O dönemlerde Mutezili, Bâtûnî birçok fikir cereyanı kendilerine taraftar bulabilmek için değişik faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu anlamda Mâverâünnehr bölgesinde de canlı bir ilim, fikir ve tartışma ortamı bulunmaktaydı. Ehl-i Sünnet itikadı, fikhî ve zihniyetini müdafaa edenlerin de bu doğrultuda çalışmaları mevcuttu. Semerkant'ta 'Dârü'l-Cüzcâniye' medresesi, Ehl-i Sünnet anlayışının temsil edildiği eğitim ocaklarından birisi idi. İmâm Mâtürîdî, Semerkant'ta Ebu Hanife'nin görüşlerine bağlı bu meşhur 'Dârü'l-Cüzcâniye' medresesinde eğitim görmüş, hocası ve arkadaşı Ebu Nasr el-İyâzî'den sonra bu medresenin başına geçmiştir.

İmâm Mâtürîdî'nin ilim silsilesi hocaları vasıtasıyla Ebu Hanife'ye dayanmaktadır. Bilinen hocaları Ebu Nasr Ahmed b. Abbas b. Hüseyin el-İyâzî, Ebu Bekir Ahmed b. İshak b. Salih el-Cüzcânî, Nusayr b. Yahya el-Belhî ve Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'dir. Yetiştirdiği talebeleri içinde Hakîm es-Semerkandî olarak meşhur olan İshak b. Muhammed b. İsmail Ebu'l-Kâsım es-Semerkandî ile hoca-talebe ilişkisinden öte arkadaşlıkları da mevcuttu. Semerkand'ın Hanefi fukahâsından Ali b. Saïd Ebu'l-Hasen er-Rüstuğfenî, Ebu Muhammed Abdülkerim b. Musa b. İsa el-Pezdevî ve Ebu'l-Leys el-Buhârî es-Semerkandî en meşhurlarıdır.⁹

İmâm Mâtürîdî'nin yaptığı ilmi faaliyetlerden birisi de kendisinden sonraya eserler bırakmış olmasıdır. Tefsir, Kelam, Fıkıh sahaslarında birçok eser¹⁰ kaleme almıştır. Tefsir sahasındaki 'Te'vilâtu'l-Kur'ân'¹¹ ve Kelam- Mezhebler Tarihi sahasındaki 'Kitâbu't-Tevhîd'¹²

dışındakiler bugüne ulaşmadığı gibi, kendisine atfedilen bazı kitapların, ona ait olduğuna da şüpheyle bakılmıştır.

Sonuç olarak İmâm Mâtürîdî yaşadığı dönemde ilmi faaliyetlerin içerisinde yer almış, talim, tedrisin yanında, çevresinde öncü âlim rolü oynamış, kendi asrı ve sonrakileri aydınlatmak için eserler yazmıştır. Çalışmaları muhatap bulmuş, fikirleri kendisinden sonra talebeleri ve eserlerinden etkilenen âlimler tarafından sistematize edilmiştir. Özetle, Mutezili, Bâtûnî vs. fikirlerin tartışıldığı ortamda, akli ön plana çıkarmakla birlikte nakli ihmal etmeyen, akıl-nakil dengesini kuran düşünceleri, Mâtürîdîye akaidi denemek şeklinde ulema ve geniş halk kitleleri tarafından benimsenmiştir. Bağlıları ve takipçileri daha çok Mâveraünnehr, Türkistan ve Pencap bölgesindedir. Daha sonra Anadolu coğrafyası da bunlara dâhil olmuştur. Şöhreti günümüze kadar gelmiş olmasına rağmen, bilhassa Osmanlı Devleti sınırları içinde Kanuni devrinden sonra eserleri şöhreti ile mütenasip bir şekilde alakaya mazhar olmadığı müşahede edilmiştir. 1970'li yıllardan sonra yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından inceleme, tahkik, neşir ve tercüme faaliyetleri yeniden canlanmağa başlamış bulunmaktadır. Günümüzde ise, Mâtürîdî ve görüşleri ile ilgili müstakil eserler kaleme alınmakta, yurt içi ve uluslararası ilmi toplantılar yapıldığı görülmektedir. Bugün icra ettiğimiz bu sempozyum da bunlardan birisi olarak yeni açılımlara vesile olacak kanaatindeyiz. Diliyoruz ve temenni ediyoruz ki hepimiz için, ilim âlemi için hayırlara vesile olsun.

Dipnotlar

- 1 W. Barthold, 'Mâverâünnehr', İA. c.VII, İstanbul 1993, s.408-409
- 2 Osman Aydın, 'Semerkant' DİA. c. XXXVI, İstanbul 2009, s. 482; Hasan Kurt, Orta Asya'nın İslamlaşma Süreci (Buhara Örneği), Ankara 1998, s.37-40; Osman Turan. Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul 2003, s.455.
- 3 Nasr b. Ahmed'in Bâtûnî/İsmailîliğe temayül ettiği söylense de bu kesinlik kazanmamıştır. Kendisinden sonra oğlu I.Nuh, Bâtûnîliğe karşı mücadele etmiştir. (Bkz. Aydın Usta, 'Sâmâniler' DİA, c.XXXVI, İstanbul 2009, s.65; Osman Turan, age, s.454)
- 4 Osman Turan. Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul 2003, s.455
- 5 Bu eser iki cilt halinde DİB Kaynak Eserler serisi içinde 23. sıra no ile, I. Cilt, Hüseyin Atay tarafından (Ankara 1993), II. Cilt, Hüseyin Atay ve Şaban Ali Düzgün tarafından (Ankara 2003) tenkitli neşir şeklinde yayımlanmıştır.
- 6 Ebu'l-Muîn en -Nesefî'nin hayatı hakkında da yetersiz malumat dolayısıyla Hüseyin Atay'ın: "Herhalde bu (durum) Mâverâünnehr ve Orta Asya âlimlerinin coğrafi kaderidir, denebilecek bir durum oluyor" sözü Mâtürîdî için de geçerli olsa gerektir. (Bkz.: Tabsıratu'l-Edille, c.I, s.7)
- 7 Bkz.: M. Ragıp İmamoglu, İmam Ebu Mansur el-Mâtürîdî ve Kur'an'daki Tefsir Metodu, Ankara 1991, s.13; Bekir Topaloğlu, 'Ebu Mansur el-Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid Tercümesi, Ankara 2002, s.XVII
- 8 Bekir Topaloğlu, A. Vehbi Ecer, Kemal Işık, Sönmez Kutlu, Şükrü Özen, Musa Koçar, Emine Ögük bunlardan bazılarıdır.
- 9 M. Ragıp İmamoglu, a.g.e., s.16-19; Bekir Topaloğlu, age, s. XVIII-XIX
- 10 Eserlerin listesi için bkz. Şükrü Özen, 'Mâtürîdî' DİA, c.XXVIII, Ankara 2003, s.149-150; M. Ragıp İmamoglu, a.g.e., s.19-20
- 11 Bu eserin muhtelif kütüphanelerde kırk kadar yazma nüshası olup, Bekir Topaloğlu başkanlığında bir komisyon tarafından, yayımlanmak üzere tahkik edilmeğe başlanmıştır.

- 12 Bu eserin bilinen tek nüshasına dayanılarak (Cambridge Üniv. Kütüphanesi) Fethullah Huleyf tarafından (Beyrut 1970) yayımlanmıştır. Bu neşir, Hüseyin Sudi Erdoğan tarafından 'Kitabü't-Tevhid' İstanbul 1981'de Türkçeye çevirilerek yayımlanmıştır. Ayrıca F. Huleyf'in neşri ofset yoluyla tekrarlanarak Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi tarafından tekrar tahkik edilmiş (Ankara 2003) ve yine Bekir Topaloğlu tarafından 'Kitabü't-Tevhid Tercümesi (Ankara 2002) adıyla Türkçe'ye çevirilmiştir.

Kaynakça

- Aydınlı, Osman, 'Semerkant' *DİA*, c. XXXVI, İstanbul 2009.
Barthold, W. 'Mâverâünnehr', *İA.*, c.VII, İstanbul 1993.
Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, (Tahkik Hüseyin Atay) c.I, Ankara 1993.
İmamoglu, M.Ragıp, *İmam Ebu Mansur el-Mâturîdî ve Kur'andaki Tefsir Metodu*, Ankara 1991.
Kurt, Hasan, *Orta Asya'nın İslamlaşma Süreci (Buhara Örneği)*, Ankara 1998.
Özen, Şükrü, 'Mâturîdî' *DİA*, c.XXVIII, Ankara 2003.
Topaloğlu, Bekir, 'Ebu Mansur el-Mâturîdî', *Kitabu't-Tevhid Tercümesi*, Ankara 2002.
Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 2003.
Usta, Aydın, 'Sâmânîler' *DİA*, c.XXXVI, İstanbul 2009.